

Research Paper

Virtue exemplars in television narratives; An analysis through Linda Zagzebski's Exemplarist Moral Theory

Mohsen Karami^{1*}, Mozhgan Alizadeh Lordeh²

Received: Feb. 4, 2025; Accepted: Apr. 27, 2025

ABSTRACT

This article, grounded in Linda Zagzebski's Exemplarist Moral Theory, explores the moral capacities of television narratives—particularly Iranian drama series—for fostering moral understanding and the cultivation of character. In contrast to rule-based ethical theories, Zagzebski locates the source of moral knowledge in lived encounters with virtuous individuals—encounters that begin with moral admiration, unfold through moral imagination, and culminate in emulative identification. On this account, narrative fiction—including serialized television—can serve as a potent medium for such formative moral encounters. Methodologically, the study employs a combination of conceptual analysis in moral philosophy and narrative analysis in media studies. It first explicates core notions from Zagzebski's framework—such as moral admiration, knowledge by acquaintance, and moral emulation—as analytical tools. It then examines five influential Iranian television series (Hezar Dastan, Once Upon a Time, The Tales of Majid, Imam Ali, and The Times of Gharib) through the lenses of gradual narrative development, character-centered storytelling, and ethical complexity. The findings indicate that these series—through layered character arcs, dramatization of moral conflict, and evocation of responses such as admiration or revulsion—create conditions in which viewers engage with figures like Morad Beyg, Reza Tofangchi, Dr. Gharib, and the grandmother in Majid not merely as spectators but as affective and imaginative participants. Such engagement enables a non-propositional moral grasp and the internalization of virtue. Finally, the article argues that the cultural embeddedness of these series—through vernacular language, historical context, and collective memory—plays a vital role in reinforcing the moral accessibility and exemplariness of their characters.

Keywords: Exemplarist Moral Theory, Moral Admiration, Moral Imagination, Television Narratives, Moral Knowledge by Acquaintance

1. Assistant Professor, Department of Media Arts, Faculty of Religion and Media, IRIB University, Iran

✉ rmohsenkarami@iribu.ac.ir

* Corresponding Author

2. MA in Philosophy of Media, Faculty of Religion and Media, IRIB University, Iran

✉ mozhgan.alizadeh1375@gmail.com

INTRODUCTION

Previous studies in philosophy of art, narratology, and media psychology have shown that narratives—especially long-form serial narratives—can enhance the audience's cognitive and affective empathy and create conditions for moral responses such as admiration or revulsion (Carroll, 1998; Connolly & Haydar, 2001; Gaut, 2007). However, there is a lack of a coherent theoretical analysis of Zagzebski's mechanisms within the Iran-specific media context. On this basis, the present paper seeks to fill that lacuna and, through case studies of five prominent series, attempts to clarify the link between exemplarist moral theory and the distinctive features of Iranian television narrative (Eden & Grizzard, 2023).

The current inquiry is theoretically grounded in Zagzebski's three central components: moral admiration, knowledge through encounter, and the process of emulation. Moral admiration is a cognitive-affective response that arises when one confronts actions or dispositions that embody virtue and that opens the horizon of moral imagination (Zagzebski, 2017: 51–55). Deep knowledge of virtues is often obtained through living in moral situations—real or fictional—rather than by mere propositional definitions. The process of emulation manifests in practice: an emulation that, through repetition, exercise, and reflection, leads to a change of character and the formation of virtuous habits (Zagzebski, 2017: 55–58). When these three components are integrated into the narrative structures of a serial, they can provide the cognitive and motivational architecture required for moral modeling.

In the other words, this article, relying on Linda Zagzebski's exemplarist ethics and focusing on the moral capacities of Iranian television narratives, inquires into how serial dramas can function as arenas for the generation of “knowledge through encounter” and the cultivation of moral character. Contrary to rule-based approaches, this study grounds itself in the claim that lived and imaginative encounters with virtuous characters—by evoking moral admiration and activating moral imagination—guide the audience toward emulation and the internalization of virtue. The principal question of the paper is how narrative mechanisms contribute to preparing such encounters and how the socio-cultural (local) features of a narrative strengthen or weaken the capacity for moral emulation.

METHODOLOGY

The research method is integrative: conceptual re-reading of Zagzebski's works and related theories in moral philosophy and narratology, together with narratological readings of five selected Iranian series (Hezardastan, Roozi Roozgari, Gheseh-ha-ye Majid, Imam Ali, Roozegaar-e Gharib). The analysis proceeds according to indicators such as character arc, the complexity of moral situations, modes of representing virtue and vice, the role of identification and moral imagination, and the degree of cultural localization. The goal is to explicate the mechanisms by which television narrative exposes the audience to encounter-based moral experiences.

FINDINGS

Case analyses indicate that long-form, character-driven series have a greater capacity to produce moral admiration and to stimulate moral imagination. In Hezardastan, the developmental trajectory of Reza Tofangchi constitutes an instance of becoming an exemplar amid political pressure and corruption; through gradual engagement with his struggles the audience experiences moral admiration, which activates the impulse to emulate (Krijnen, 2011; Zagzebski, 2017). Roozi Roozgari depicts Murad-beg's transformation from violence and pride to humility and self-sacrifice, showing that deep moral change often occurs through quotidian relations and local bonds. Gheseh-ha-ye Majid, with its episodic structure—although offering less opportunity for an extended transformational arc—plays an important role by focusing on everyday moral situations and thereby displaying the small virtues of daily life and activating inner feelings of reproach and moral reflection. Imam Ali, as a biographical-historical narrative, offers an example of moral modeling in a politico-social sphere where difficult decisions and conscientious doubts draw the audience into the complex understanding of virtue. Roozegaar-e Gharib, the life story of a virtuous physician, shows that the persistence of quotidian professional and humane behaviors can gradually yield a kind of inward, practical knowledge regarding honesty and responsibility (Zagzebski, 2015; Carroll, 1998).

A comparative analysis of these five cases reveals that narrative genre and the degree of cultural localization (narrative language, appeals to collective memory, historical symbols, and local traditions) significantly shape or reinforce the capacity for moral modeling. Historical and biographical narratives, especially within Iran's cultural-religious context, deepen the grounds for moral admiration both symbolically and materially; whereas episodic narratives keep instances of everyday virtue proximate and accessible.

The study further shows that the internalization of virtue in the audience is multi-staged and contingent on interacting factors: (a) the emergence of admiration toward a specific act or disposition that moves the audience beyond mere spectatorship; (b) the activation of moral imagination that enables the audience to envision themselves in similar situations and to reconstruct moral choices; (c) the provision of repeated contexts for mental and emotional practice through narrative repetition and observation of character change; and (d) the possibility of practical emulation realized via repeated observation of virtuous acts and the clarification of their consequences in social life.

From another perspective, the findings indicate that representing the conflict between virtue and vice, coupled with presenting morally ambiguous situations, prompts the audience toward active moral judgments. Narratives that avoid simplistic moralizing and instead introduce psychological, historical, and structural complexity exhibit the greatest educative potential.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

CONCLUSION

The findings of this research align with Zagzebski's exemplarist assumptions: moral admiration and moral imagination are preconditions for knowledge of virtue, and television serials provide suitable contexts for this process. Examination of the cases shows that effective modeling requires depicting characters as imperfect and in process; such portrayals both increase the motivation for emulation and mitigate the audience's moral discouragement. The role of cultural-local contexts in facilitating acceptance and internalization of exemplars is salient, and narrative style and visual language are as determinative as narrative content in strengthening moral experience.

The study also suggests that moral modeling in media requires a combination of narrative art, performative authenticity, and attention to local cultural contexts. Consequently, content creators and cultural policymakers, informed by these mechanisms, can produce works that possess both literary and artistic value and meaningful moral educative function.

A major limitation of the present research is the absence of empirical testing of audience effects and its heavy reliance on textual reading. Therefore, future studies are recommended to employ experimental methods and interdisciplinary designs to test the link between narrative structure and transformations in moral attitudes and behaviors. Moreover, cross-cultural comparative studies could reveal how differing local elements in diverse societies alter the capacity for moral emulation.

This study argues that television narratives possessing transformational arcs, moral complexity, and local markers can function as "implicit moral teachers" and offer pathways for cultivating moral character in contemporary society—pathways grounded in encounter, admiration, imagination, and emulation rather than in mere propositional instruction. It also offers a theoretical-interpretive framework that can serve as the basis for future empirical and applied research.

Ultimately, the article shows that the internalization of virtue requires the reproduction of moral situations across time. Therefore, television—with its capacity to present long-form narratives—can provide an excellent venue for the formation and continuity of moral experiences. Thus, the combination of philosophical analysis and narratological reading can guide the production and assessment of responsible media content across cultures.

NOVELTY

The innovation of this research lies in linking Zagzebski's exemplarist theory with the analysis of Iranian television narratives; an approach that goes beyond explicit moral messaging and focuses on encounter-driven and narrative mechanisms. By foregrounding the role of local and cultural factors in the process of emulation, it opens a new horizon for understanding the moral function of media. This blending of moral philosophy and narrative studies within a localized context constitutes the distinctive and innovative aspect of the present study.

CONFLICT OF INTEREST

The authors hereby declare that there is no financial or non-financial conflict of interest related to the subject matter and the publication of this article. This article has been submitted exclusively to this journal and has not been accepted by, nor will it be submitted to, any other journal or periodical. All authors have reached full agreement regarding the choice of journal, the order of authorship, and the content of the article, and they are committed to transparent and complete reporting of the results of the research.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Carroll, N. (1996a). Moderate Moralism. *British Journal of Aesthetics*, 36(3), 223–238. doi: 10.1093/bjaesthetics/36.3.223
- Carroll, N. (1996b). *Theorizing the Moving Image*. New York, USA: Cambridge University Press.
- Carroll, N. (1998). *A Philosophy of Mass Art*. New York, USA: Oxford University Press.
- Carroll, N. (2002). The Wheel of Virtue: Art, Literature, and Moral Knowledge. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 60(1), 3–26. doi: 10.1111/1540-6245.00048
- Connolly, O., & Haydar, B. (2001). Narrative Art and Moral Knowledge. *British Journal of Aesthetics*, 41(2), 109–124. doi: 10.1093/bjaesthetics/41.2.109
- Coplan, A. (2011). Understanding Empathy: Its Features and Effects. In A. Coplan & P. Goldie (Eds.), *Empathy: Philosophical and Psychological Perspectives* (pp. 3–18). New York, USA: Oxford University Press.
- Currie, G. (1995). *Image and Mind: Film, Philosophy and Cognitive Science*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Eden, A., & Grizzard, M. (2023). Media Characters and Moral Understanding: Perspectives from Media Psychology. In C. Plantinga (Ed.), *Screen Stories and Moral Understanding: Interdisciplinary Perspectives*. Oxford University Press.
- Gaut, B. (2007). *Art, Emotion and Ethics*. New York, USA: Oxford University Press.
- Hatchuel, S., & Cornillon, C. (2020). The ethics of serial narrative structures. *Series — International Journal of TV Serial Narratives*, 6(1), 23–32. doi: 10.6092/issn.2421-454X/10393
- Hursthouse, R. (2013). Moral status. In H. LaFollette (Ed.), *The International Encyclopedia of Ethics*. Wiley-Blackwell. doi: 10.1002/9781444367072.wbiee076
- Khaniki, H., Panahi, M.H., Ghaneirad, M.A., & Zardar, Z. (2014). Chârčubbandi-ye biotechnology dar mahtavâ-ye nemâyeshi-ye Simâ-ye J.Â.E. [Framing biotechnology in Iranian TV series]. *Interdisciplinary Journal of Humanities Studies*, 6(23), 77–100. doi: 10.7508/isih.2014.23.002
- Krijnen, T. (2011). Engaging the Moral Imagination by Watching Television: Different Modes of Moral Reflection. *Participations: Journal of Audience & Reception Studies*, 8(2), 52–73.
- Laugier, S. (2022). Taking TV Series Seriously: Introduction. *Open Philosophy*, 5(1), 1–6. doi: 10.1515/opphil-2022-0198
- Mittell, J. (2015). *Complex TV: The Poetics of Contemporary Television Storytelling*. New York, NY, USA: New York University Press.

- Mousapour, N., & Dortaj, F. (2008). Arzeshiābi-ye Puyānamāyihā-ye Dini-ye Televiziyun-e Jomhuri-ye Eslāmi-ye Irān [Evaluation of Religious Animations in the IRIB]. *Journal of Iranian Cultural Research*, 3, 65–88. doi:10.7508/ijcr.2008.03.007
- Newman, M. Z. (2006). From Beats to Arcs: Toward a Poetics of Television Narrative. *The Velvet Light Trap*, 58(1), 16–28. doi: 10.1353/vlt.2006.0033
- Nussbaum, M. C. (1990). *Love's Knowledge: Essays on Philosophy and Literature*. New York, USA: Oxford University Press.
- Plantinga, C. (2009). *Moving Viewers: American Film and the Spectator's Experience*. Berkeley, USA: University of California Press.
- Plantinga, C. (Ed.) (2023). *Screen Stories and Moral Understanding: Interdisciplinary Perspectives*. New York, USA: Oxford University Press.
- Russell, B. (1910). *Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description*. Proceedings of the Aristotelian Society, 11, 108–128.
- Russell, B. (1998). *Masā'el-e Falsafe [The problems of Philosophy]* (M. Bozorgmehr, Trans.; 4th ed.). Tehran, Iran: Sherkat-e Sahami-ye Enteshārāt-e Khwārazmi. (Original work published 1912)
- Ryle, G. (1945). Knowing How and Knowing That: The Presidential Address. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 46, 1–16.
- Smith, G. M. (2003). *Film Structure and the Emotion System*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Smith, M. (2004). *Engaging Characters: Fiction, Emotion, and the Cinema*. Oxford, UK; New York, USA: Clarendon Press / Oxford University Press.
- Swanton, C. (2003). *Virtue Ethics: A Pluralistic View*. New York, USA: Oxford University Press.
- Zagzebski, L. T. (2003). *Intellectual Virtue: Perspectives from Ethics and Epistemology*. Clarendon Press. doi: 10.1093/acprof:oso/9780199252732.001.0001
- Zagzebski, L. T. (2004). *Divine Motivation Theory*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Zagzebski, L. T. (2015). Admiration and the Admirable. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 89, 205–221. doi: 10.1111/j.1467-8349.2015.00250.x
- Zagzebski, L. T. (2017). *Exemplarist Moral Theory*. New York, USA: Oxford University Press.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

مقاله پژوهشی

الگوهای فضیلت در روایت‌های تلویزیونی؛ تحلیلی از منظر الگوگرایی اخلاقی زگزبسکی

محسن کرمی^{۱*}، مژگان علیزاده لرده^۲

دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۱۶؛ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۷

چکیده

این مقاله، با تکیه بر نظریه «الگوگرایی اخلاقی» لیندا زگزبسکی، به بررسی ظرفیت‌های اخلاقی روایت‌های تلویزیونی، به‌ویژه سریال‌های ایرانی، در ارتقای معرفت اخلاقی و پرورش منش می‌پردازد. برخلاف نظریه‌های قاعده‌محور، زگزبسکی منشأ معرفت اخلاقی را در مواجهه زیسته با افراد فضیلت‌مند می‌داند؛ مواجهه‌ای که با تحسین اخلاقی آغاز می‌شود، با تخیل اخلاقی ادامه می‌یابد، و با تشبّه به الگو تکمیل می‌گردد. بر این اساس، روایت‌های داستانی، از جمله سریال‌های تلویزیونی، می‌توانند بستر مؤثری برای چنین مواجهه‌ای فراهم سازند. به لحاظ روش‌شناختی، مقاله ترکیبی از تحلیل مفهومی در فلسفه اخلاق و تحلیل روایت‌شناختی در مطالعات رسانه را به کار می‌گیرد. ابتدا مفاهیم بنیادین نظریه زگزبسکی همچون «تحسین اخلاقی»، «معرفت مواجهه‌ای»، و «تشبّه اخلاقی» تبیین می‌شود. سپس، پنج سریال شاخص ایرانی (هزارستان، روزی روزگاری، قصه‌های معجید، امام علی، و روزگار قریب) بر اساس روایت تدریجی، شخصیت‌محوری، و پیچیدگی اخلاقی تحلیل می‌شوند. بنا بر این‌ها یافته‌ها نشان می‌دهند که این سریال‌ها با شخصیت‌پردازی تدریجی، بازنمایی تعارض‌های اخلاقی، و تحریک واکنش‌هایی چون تحسین یا انزجار شرایطی فراهم می‌سازند که مخاطب از موضع مشارکتی و همدلانه با شخصیت‌هایی چون مرادیگ، رضا تفنگچی، دکتر قریب و بی‌بی روبه‌رو شود. این مواجهه، به ادراک غیرگزراه‌ای و درونی‌سازی فضیلت‌ها می‌انجامد. در نهایت، مقاله نشان می‌دهد که زمینه‌های فرهنگی-بومی سریال‌ها (زبان، تاریخ، حافظه جمعی) نقش مؤثری در تقویت الگوپذیری اخلاقی دارند.

کلیدواژه‌ها: الگوگرایی اخلاقی، تحسین اخلاقی، تخیل اخلاقی، روایت‌های تلویزیونی، معرفت اخلاقی از راه مواجهه

۱. استادیار، گروه هنرهای رسانه‌ای، دانشکده دین و رسانه، دانشگاه صداوسیما، تهران، ایران

* نویسنده مسئول

mohsenkarami@iribu.ac.ir ✉

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، فلسفه رسانه، دانشکده دین و رسانه، دانشگاه صداوسیما، تهران، ایران

mozghan.alizadeh1375@gmail.com ✉

۱. مقدمه و بیان مسئله

در دهه‌های اخیر، فلسفه اخلاق، با چرخشی قابل توجه از نظریه‌های قاعده‌محور به رویکردهای شخصیت‌محور، جایگاه روایت و تجربه زیسته را در معرفت اخلاقی بازشناخته است. یکی از مهم‌ترین این نظریه‌ها «الگوگرایی اخلاقی»^۱ است که فیلسوف معاصر لیندا زگزیسکی آن را بنیان نهاده است. این نظریه، که در تداوم سنت اخلاق فضیلت^۲ و با نقد عقلانیت انتزاعی مسلط در اخلاق کانتی و همچنین فایده‌گرایی^۳ شکل گرفته (زگزیسکی،^۴ ۲۰۰۴)، تأکید می‌کند که معرفت اخلاقی نه از راه استنتاج از قواعد و اصول بلکه از راه مواجهه با اشخاصی حاصل می‌شود که کنش‌ها و منش‌شان در ما احساس تحسین اخلاقی برمی‌انگیزد (زگزیسکی، ۲۰۱۷، ۴۶-۴۱). در این نگاه، تحسین اخلاقی صرفاً یک هیجان نیست، بلکه آغازی برای یک معرفت شخص‌محور است؛ معترفتی که فرد را به تلاش برای تشبّه اخلاقی به الگوی اخلاقی سوق می‌دهد (زگزیسکی، ۲۰۱۵، ۲۲۹).

از منظر زگزیسکی، الگوهای اخلاقی می‌توانند تاریخی، داستانی، یا زیسته باشند؛ اما آنچه آن‌ها را «الگو»^۵ می‌کند ادراک اخلاقی ما از منش آن‌ها است، نه موقعیت اجتماعی یا اقتدارشان. از این رو، روایت‌ها - به‌ویژه روایت‌های داستانی که با تخیل و بازنمایی عینی همراه‌اند - نقشی محوری در تکوین فهم اخلاقی دارند. زیرا روایت، در مقایسه با تعریف گزاره‌ای مفاهیم اخلاقی، امکان ورود مخاطب به تجربه زیسته شخصیت‌ها را فراهم می‌آورد؛ تجربه‌ای که در طی آن مخاطب از طریق مواجهه احساسی و شناختی با موقعیت‌های اخلاقی به نوعی شناخت درونی و غیرگزاره‌ای دست می‌یابد (زگزیسکی، ۲۰۱۷، ۵۵-۵۱).

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۲۸

دوره ۱۷، شماره ۳
تابستان ۱۴۰۴
پیاپی ۶۷

1. Exemplarist Moral Theory
2. virtue ethics
3. utilitarianism
4. Zagzebski
5. exemplary

در این زمینه، رسانه‌های روایت‌محور، به‌ویژه تلویزیون و در درون آن بالاخص سریال‌های تلویزیونی، جایگاهی ممتاز دارند. تلویزیون، با بهره‌گیری از روایت‌های چندقسمتی و بلندمدت، نه فقط فرصت پرداخت تدریجی شخصیت‌ها را فراهم می‌کند، بلکه امکان بازنمایی کشمکش‌های اخلاقی در بستری پیچیده، متکثر، و همدلی‌پذیر را نیز مهیا می‌سازد (میتل^۱، ۲۰۱۵؛ گرول^۲، ۱۹۹۸؛ پلنتینگا^۳، ۲۰۲۱). در روایت‌های تلویزیونی، مخاطب نه صرفاً ناظر بلکه شریک تجربه اخلاقی شخصیت‌ها می‌شود، از خلال مشارکت تخیلی، تحسین یا حتی انزجار اخلاقی، به درکی شهودی از فضیلت‌ها و رذیلت‌ها می‌رسد (گات^۴، ۲۰۰۷؛ ایدن و گرزارد^۵، ۲۰۲۳).

باری، بنا بر آنچه گفته شد، این مقاله با تکیه بر نظریه زگزبسکی و در چارچوبی تحلیلی-فلسفی، ظرفیت‌های خاص سریال‌های تلویزیونی ایران برای تحقق الگوگرایی اخلاقی را بررسی می‌کند. پنج سریال منتخب - قصه‌های مجید، روزی روزگاری، امام علی(ع)، هزارستان، و روزگار قریب - به‌عنوان نمونه‌هایی از روایت‌هایی تحلیل می‌شوند که از طریق ساختار روایی، شخصیت‌پردازی، و فعال‌سازی تخیل اخلاقی مخاطب امکان درک و درونی‌سازی فضیلت را فراهم می‌آورند. در تحلیل هر سریال تمرکز بر سازوکارهای درونی روایت در القای الگوهای اخلاقی و پیوند میان تجربه روایی و معرفت‌غیرگزاره‌ای اخلاقی است؛ معرفتی که، بر طبق نظر زگزبسکی، از بنیان‌های معرفت اخلاقی به شمار می‌رود.

در ادامه، پرسش‌ها و فرضیه‌های این مقاله در سطح مفهومی طرح می‌شوند. لازم است تأکید شود که این فرضیه‌ها «فرضیه‌های مفهومی/تبیینی» اند و هدف آن‌ها جهت‌دهی تحلیل فلسفی-روایت‌شناختی است: ۱) چگونه سازوکارهای روایی در سریال‌های تلویزیونی ایرانی - اعم از ساختار قوس شخصیت، ترتیب مواجهه‌های

1. Mittell
2. Carroll
3. Plantinga
4. Gaut
5. Eden & Grizzard

اخلاقی، و شیوه بازنمایی بحران‌های اخلاقی - مخاطب را در معرض «تحسین اخلاقی» و متعاقباً درونی‌سازی الگوهای اخلاقی قرار می‌دهند؟ (۲) تا چه اندازه ویژگی‌های فرهنگی-بومی روایت (زبان روایت، ارجاعات حافظه جمعی، نشانه‌های تاریخی) در شکل‌گیری ظرفیت روایت برای به‌وجود آوردن تحسین اخلاقی مؤثرند؟ (۳) چگونه تفاوت گونه‌های روایی (زندگی‌نامه‌ای/تاریخی در برابر اپیزودیک/روزمره) به شیوه‌ها و روندهای متفاوت الگوبخشی اخلاقی منجر می‌شوند؟

بر همین اساس، فرضیه‌های مفهومی پژوهش برای چارچوب تحلیلی آن عبارت است از: H1) روایت‌هایی که دارای قوس بلند شخصیت و ساختار تحول‌محورند، در مقایسه با روایت‌های صرفاً اپیزودیک، زمینه بیشتری برای خلق موقعیت‌های برانگیزاننده «تحسین اخلاقی» فراهم می‌آورند.

H2: هرگاه عناصر بومی‌سازی فرهنگی در روایت پررنگ‌تر باشند (ارجاع به حافظه جمعی، واحدهای زبانی بومی، بازنمایی نمادهای تاریخی)، احتمال درونی‌سازی فضیلت توسط مخاطب افزایش می‌یابد.

به لحاظ روش‌شناختی، این جستار از تلفیق تحلیل مفهومی نظری (بازخوانی و بازبومی‌سازی مفاهیم کلیدی نظیر «تحسین اخلاقی»، «معرفت از راه مواجهه»، و «الگو») و خوانش روایت‌شناختی متون تلویزیونی استفاده می‌کند. این انتخاب روش‌شناختی بر این مبنا است که هدف مقاله طرح یک چارچوب نظری-تفسیری است، که سازوکارهای اخلاقی روایت را به‌صورت نظام‌مند تبیین کند؛ پیاده‌سازی و آزمون کمی یا پیمایشی این چارچوب خارج از قلمرو این مقاله است و پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آتی بدان پرداخته شود. به بیان دیگر، این مقاله با ممارست فلسفی و تحلیلی به دنبال تولید فهم عمیق نظری‌ای است که می‌تواند مبنای مطالعات میان‌رشته‌ای و تجربی بعدی قرار گیرد.

بنا بر همه آن چه گذشت، ساختار مقاله به این صورت است که پس از این مقدمه، در بخش دوم، چارچوب نظری الگوگرایی زگربسکی و مفاهیم مرتبط با آن بازخوانی

می‌شود؛ در بخش سوم، مباحث مربوط به روایت‌شناسی رسانه و ویژگی‌های خاص سریال تلویزیونی بررسی می‌گردد؛ در بخش چهارم، روش‌شناسی مورد استفاده در این تحقیق روشن می‌شود؛ در بخش پنجم، پنج نمونه منتخب به صورت خوانش روایت‌شناختی مورد تحلیل و مقایسه قرار می‌گیرند؛ و در بخش ششم، نتایج تحلیلی کلی استخراج و چگونگی بهره‌گیری از این چارچوب نظری در پژوهش‌های آینده تبیین خواهد شد.

۲. پیشینه تحقیق

رشد فزاینده توجه به نقش رسانه‌های تصویری در تربیت اخلاقی و پرورش فهم اخلاقی، در سال‌های اخیر، موجب شکل‌گیری حوزه‌ای میان‌رشته‌ای در تلاقی فلسفه اخلاق، نظریه روایت، و مطالعات رسانه‌ای شده است. بخشی از این پژوهش‌ها، به‌ویژه در فلسفه هنر و اخلاق، بر ظرفیت خاص روایت‌ها برای برانگیختن تخیل اخلاقی و ارتقای معرفت اخلاقی تأکید دارند (کرول، ۱۹۹۸؛ کانلی و هی‌دار^۱، ۲۰۰۱؛ گات، ۲۰۰۷). در این رویکرد، روایت‌های داستانی، و به‌طور خاص فیلم‌ها و سریال‌ها، بستریایی تلقی می‌شوند که از طریق آن‌ها مخاطب می‌تواند درگیر موقعیت‌های اخلاقی شده و به شیوه‌ای غیرگزاره‌ای به فهم شهودی‌تری از فضیلت و رذیلت دست یابد (اسمیت^۲، ۲۰۰۳؛ پلنینگا، ۲۰۲۳).

در حوزه روان‌شناسی رسانه نیز پژوهش‌هایی مانند مطالعه ایدن و گرزرد (۲۰۲۳) نشان داده‌اند که شخصیت‌های رسانه‌ای می‌توانند بر اخلاق فردی تأثیر بگذارند، به‌ویژه زمانی که مخاطب با آن‌ها احساس همدلی کرده و واکنش‌های اخلاقی‌ای چون تحسین یا انزجار را تجربه می‌کند. مطالعه ایشان با تأکید بر پیوند میان «احساسات اخلاقی» و «هم‌ذات‌پنداری روایی» شواهدی تجربی درباره چگونگی اثرگذاری شخصیت‌های داستانی بر شکل‌گیری ارزش‌های اخلاقی مخاطب ارائه می‌دهد.

1. Connolly & Haydar

2. Smith

افزون بر این‌ها، برخی پژوهش‌ها به طور مشخص به تحلیل بازنمایی‌های ارزشی در رسانه‌های تصویری ایران پرداخته‌اند. برای مثال، پژوهش موسی‌پور و درتاج نشان می‌دهد که نحوه قالب‌بندی و اصول تولید در پویانمایی‌های دینی تلویزیون جمهوری اسلامی ایران نقش تعیین‌کننده‌ای در انتقال ارزش‌های اخلاقی و دینی دارد (موسی‌پور و درتاج، ۱۳۸۷). همچنین، مطالعه خانیکی و همکاران با بررسی چارچوب‌بندی بیوتکنولوژی در محتوای نمایشی صداوسیما نشان می‌دهد که رسانه‌های تلویزیونی چگونه می‌توانند، از طریق روایت‌سازی و ساختارهای نمایشی، افکار عمومی را در حوزه‌های اخلاقی و علمی شکل دهند (خانیکی و همکاران، ۱۳۹۳).

در این میان، نظریه الگوگرایی اخلاقی لیندا زگربسکی (۲۰۱۷) هم واجد تازگی است و هم جایگاهی منحصربه‌فرد دارد. با این همه، پژوهش‌های اندکی نظریه زگربسکی را به طور خاص در بستر رسانه‌های تصویری و تلویزیون بررسی کرده‌اند. برخی مقالات، مانند مقاله اشول^۱ و گرنیون^۲ (۲۰۲۰) به تحلیل ساختارهای روایی سریال‌های تلویزیونی پرداخته‌اند و تأکید کرده‌اند که روایت‌های اپیزودیک و چندلایه سریال‌ها می‌توانند زمینه‌ساز تکوین منش اخلاقی شوند، از این جهت که فرصت پرداخت تدریجی شخصیت‌ها و مشارکت عاطفی مستمر مخاطب را فراهم می‌آورند. همچنین، مقاله کاپلن^۳ (۲۰۱۱) با بررسی تأثیر تماشای سریال‌ها بر تخیل اخلاقی نشان می‌دهد که مواجهه مکرر با تصمیم‌های اخلاقی شخصیت‌ها مخاطب را به واکنش‌های اخلاقی و بازاندیشی در ارزش‌های درونی سوق می‌دهد. ولی، علی‌رغم پیشرفت‌های مذکور، هنوز کمبود چشم‌گیری در تحلیل نظریه زگربسکی در نسبت با نمونه‌های خاص سریال‌های تلویزیونی دیده می‌شود، به‌ویژه در زمینه مطالعات رسانه‌ای در جهان غیرغربی. جستار حاضر، در همین بستر، می‌کوشد با تکیه بر نظریه زگربسکی و نمونه‌کاوی پنج سریال شاخص ایرانی این خلأ را تا حدی پوشش دهد و نسبت میان روایت‌های بومی و نظریه الگوگرایی اخلاقی را در بستر تلویزیونی تحلیل کند.

1. Hatchuel
2. Cornillon
3. Coplan

۳. چارچوب نظری

۳-۱. بازگشت به منش به مثابه نقطه آغاز اخلاق

الگوگرایی اخلاقی^۱ نظریه‌ای در معرفت‌شناسی اخلاقی مبتنی بر الگو^۲ است که توسط فیلسوف معاصر آمریکایی لیندا زگربسکی عرضه شده است، تلاش دارد تا اخلاق را نه بر مبنای قواعد عام یا پیامدهای قابل محاسبه بلکه بر اساس شهود اخلاقی نسبت به اشخاصی که ایشان را فضیلت‌مند می‌دانیم بنیاد نهد. زگربسکی با نقد فلسفه‌های اخلاقی مدرن (مانند وظیفه‌گرایی کانتی یا فایده‌گرایی میل^۳)، که عموماً فاقد بعد شخصی هستند، می‌گوید که «منش»^۴ و «زندگی الگوهای اخلاقی»^۵ نقطه آغاز معرفت اخلاقی‌اند، نه اصل (ها) یا قاعده (های) پیشینی (زگربسکی، ۲۰۱۷، ۳۵-۳۰).

از نظر او، احساس تحسین اخلاقی^۶، که ما در مواجهه با کنش‌ها یا شخصیت‌های اخلاقی تجربه می‌کنیم، نوعی واکنش ترکیبی شناختی-عاطفی است که می‌تواند مبنای معرفت اخلاقی ما باشد. تحسین اخلاقی عاطفه‌ای ارزشی است که ما را به تأمل در باب فضیلت‌ها وامی‌دارد و میل به تشبّه به شخصیت‌های فضیلت‌مند را در ما برمی‌انگیزد. به تصریح خودش، «نظریه اخلاقی [او] نه از تعاریف تحلیلی فضیلت‌ها بلکه از نمونه‌های تاریخی، داستانی یا زیسته انسان‌های تحسین‌برانگیز آغاز می‌کند» (زگربسکی، ۲۰۱۷، ۴۶).

افزون بر این، الگوهای اخلاقی در این نظریه صرفاً اشخاص استثنایی و تاریخی مانند سقراط، مسیح، گاندی، یا مادر ترزا نیستند، بلکه می‌توانند شخصیت‌های داستانی، اعضای خانواده، معلمان، یا حتی افراد عادی با کنش‌های خاص نیز باشند. آن چه ایشان را الگو می‌کند تجربه مواجهه ما با صداقت، شهامت، وفاداری، و دیگر

1. Exemplarist Moral Theory
2. exemplar-based moral epistemology
3. Mill
4. character
5. lives of moral exemplars
6. moral admiration

فضایل اخلاقی در آن‌ها است. از این منظر، منش اخلاقی اشخاص مورد نظر و واکنش مخاطب به آن منش‌ها است که خاستگاه معرفت به مفاهیم اخلاقی و پرورش قوای اخلاقی در مخاطبان است.

۲-۳. معرفت اخلاقی مواجهه‌ای، نه صرفاً توصیفی

نظریه زگزبسیکی متکی بر تمایزی بنیادین میان « معرفت از راه مواجهه»^۱ و « معرفت از راه توصیف»^۲ است. او بر آن است که بسیاری از معرفت‌های اخلاقی، مانند معرفت به معنای «ایثار» یا «گناه»، تنها در بستر تجربه زیسته یا مواجهه روایی با موقعیت‌های اخلاقی قابل درک‌اند، نه از راه گزاره‌های تحلیلی یا تعاریفات مفهومی که به توصیف گزاره‌ای این مفاهیم می‌پردازند.

در این جا معرفت ما به کنش‌های اخلاقی ناشی از آشنایی حضوری با فضیلت^۳ است، نه تحلیل مفهومی یا استنتاج عقلانی از قواعد. این نوع معرفت تنها از طریق تجربه زیسته یا مواجهه روایی با منش‌های اخلاقی حاصل می‌شود، آن هم در بستر روایت‌هایی که ما را در دل موقعیت‌های انسانی و اخلاقی قرار می‌دهند (زگزبسیکی، ۲۰۱۷، ۵۱-۵۵). روشن است که در این نظریه روایت نقشی اساسی دارد؛ زیرا با بازنمایی کنش‌های اخلاقی در قالب داستان مخاطب را درگیر تخیل اخلاقی می‌کند و فهمی از درون موقعیت در اختیار او می‌گذارد. زگزبسیکی تصریح می‌کند که شخصیت‌های اخلاقی داستانی، همانند نمونه‌های واقعی، می‌توانند محرک تخیل اخلاقی ما باشند و در شکل‌گیری قضاوت‌ها و میل به تشبّه اخلاقی تأثیرگذار باشند (زگزبسیکی، ۲۰۱۷، ۸۰).

به عبارتی دیگر، همان گونه که نمی‌توان «غم از دست دادن مادر» را صرفاً با توضیح واژگانی به کسی منتقل کرد، نمی‌توان معرفت عمیق به فضیلت‌ها را نیز صرفاً از راه توصیف مفهومی فراهم کرد. این نکته، پیوندی بنیادین میان اخلاق و روایت برقرار

1. knowledge by acquaintance
2. knowledge by description
3. acquaintance with virtue

می‌سازد: روایت‌ها و داستان‌ها می‌توانند بسترهایی باشند که در آن‌ها معرفت تجربه‌محور و مواجهه‌ای به امور اخلاقی می‌تواند فراهم شود.

۳-۳. روایت، مجاز، و امکان تکوین اخلاقی

تجربه مواجهه اخلاقی لزوماً به معنای تجربه عینی یا واقعی نیست، بلکه می‌تواند به واسطه مجاز، تخیل، و روایت نیز حاصل شود. روایت‌های داستانی، اعم از ادبیات، فیلم، یا سریال تلویزیونی، این امکان را دارند که مخاطب را در معرض زیستن در موقعیت‌های پیچیده اخلاقی قرار دهند؛ موقعیت‌هایی که در آن‌ها انتخاب، کشمکش، شکست، تردید، فداکاری، یا خیانت به نحوی دراماتیک به تصویر کشیده می‌شود. بر طبق نظر زگربسکی، معرفت‌های اخلاقی می‌توانند از طریق مواجهه تخیلی^۱ نیز حاصل شوند. او، در همراهی با نظریه‌های معاصر چون «اخلاق روایی»^۲، می‌گوید که روایت می‌تواند تخیل اخلاقی^۳ ما را تحریک کند و فهم ما را از موقعیت‌های اخلاقی افزایش دهد (زگربسکی، ۲۰۱۷، ۸۰). در این معنا، مجاز نه فقط راهی برای انتقال معرفت، که ابزاری برای پرورش اخلاقی نیز هست، که خودش نوع خاصی از معرفت از نوع بلدبودن^۴ است (رایل^۵، ۱۹۴۵).

۳-۴. تلویزیون به مثابه بستر مواجهه اخلاقی

بر طبق نظریه الگوگرایی اخلاقی، روایت‌های داستانی می‌توانند بسترهایی برای برانگیختن تحسین اخلاقی و تحریک تخیل اخلاقی باشند؛ چرا که مخاطب از طریق آن‌ها با کنش‌های مبتنی بر فضیلت، و در نتیجه با خود فضیلت، مواجه می‌شود (زگربسکی، ۲۰۱۷، ۴۱-۴۴). تلویزیون، به‌ویژه در قالب سریال‌های درام، به مثابه رسانه‌ای روایی و گسترده در زمان، یکی از مهم‌ترین ابزارهای معاصر برای فراهم آوردن چنین تجربه‌هایی است. سریال‌های تلویزیونی به مخاطب این امکان را می‌دهند که با

1. imaginative acquaintance

2. narrative ethics

3. moral imagination

4. knowing how

5. Ryule

شخصیت‌ها درگیر شود، دگرگونی در منش آنان را در گذر زمان دنبال کند، و خود را در موقعیت‌های اخلاقی مشابه با ایشان تصور کند. در این میان، دست‌کم چهار قابلیت روایی قابل توجه در تلویزیون آن را در نسبت با نظریه زگربسکی برجسته می‌سازد:

الف) امکان پرداخت تدریجی شخصیت‌ها و نمایش سیر تکوین اخلاقی آنان: سریال‌های تلویزیونی، برخلاف فیلم‌های سینمایی، به جهت گسترش زمانی روایت، فرصت مناسبی برای پرداخت لایه‌به‌لایه شخصیت‌ها و نمایش تدریجی سیر تکوین یا فروپاشی منش آنان فراهم می‌آورد. چنین رویکردی به مخاطب امکان می‌دهد تا تحولات درونی شخصیت را نه صرفاً به عنوان رویداد، بلکه به مثابه فرایندی اخلاقی تجربه کند (نیومن^۱، ۲۰۰۶؛ میتل، ۲۰۱۵).

ب) بازنمایی کشمکش‌های اخلاقی در بستری پیچیده و مملو از ابهام و تعلیق: سریال‌های درام، به‌ویژه آن‌ها که به سبک روایت پیچیده وفادارند، قادرند کشمکش‌های اخلاقی را در فضایی نامتعیّن، پر از تعلیق، و گاه فاقد قضاوت‌های فوری به نمایش بگذارند؛ فضایی که می‌تواند تصمیم‌گیری اخلاقی را در پیچیدگی واقعی‌اش بازسازی کند (کرول، ۱۹۹۶، ب، ۲۳۶؛ کاری^۲، ۱۹۹۵).

ج) ایجاد احساس هم‌ذات‌پنداری و همدلی میان مخاطب و شخصیت‌های داستانی: از طریق ساختارهای روایی بلندمدت، پیوند عاطفی میان مخاطب و شخصیت‌ها به نحو بهتری شکل می‌گیرد. نظریه‌پردازانی چون پلانتینگا^۳ و اسمیت^۴ نشان داده‌اند که این هم‌ذات‌پنداری می‌تواند به صورت همدلی شناختی و عاطفی نسبت به منش‌های داستانی بروز یابد و بستر مواجهه‌ای اخلاقی را فراهم کند (اسمیت، ۲۰۰۴؛ پلانتینگا، ۲۰۰۹).

د) برانگیختن واکنش‌های اخلاقی مانند تحسین یا انزجار نسبت به شخصیت‌ها: این واکنش‌ها - خواه به صورت ابراز تحسین در قبال فضایل و کنش‌های فضیلت‌مندانه و خواه در قالب ابراز انزجار از رذایل و کنش‌های رذیلانه - نشانه‌ای از مشارکت اخلاقی فعال مخاطب با

1. Newman
2. Currie
3. Plantinga
4. Smith

روایت‌اند. روایت‌های داستانی تصویری، مانند فیلم‌ها و سریال‌ها، قابلیت آن را دارند که مخاطب را وارد نوعی داوری اخلاقی غیرمستقیم کنند و این داوری بخشی از ارزش هنری اثر است (کرول، ۱۹۹۶ الف، ۲۳۸-۲۲۳؛ گات، ۲۰۰۷، ۱۵۵-۱۵۱).

در این زمینه، مخاطب با شخصیت‌هایی مواجه می‌شود که می‌توان آن‌ها را نمونه‌هایی از الگوهای اخلاقی یا ضدالگوها دانست. چنین مواجهه‌ای می‌تواند موجب ادراک عینی و حضوری فضایل یا رذایل شود، که زگزبسکی آن را «معرفت مواجهه‌ای» می‌نامد (زگزبسکی، ۲۰۱۷، ۸۲-۸۰)، و در معرفت‌شناسی به «معرفت از راه مواجهه» مشهور است (راسل^۱، ۱۳۷۷، ۶۵-۸۰؛ ۱۹۱۰). برای نمونه، در مواجهه با شخصیتی مانند مجید در سریال قصه‌های مجید یا رضا تفنگچی در سریال هزارستان، مخاطب فرصت می‌یابد تا با موقعیت‌هایی مواجه شود که در آن موقعیت‌ها وفاداری، درستکاری، یا مسئولیت‌پذیری موضوع آزمون اخلاقی قرار می‌گیرند.

۳-۵. روایت‌های تلویزیونی و پرورش منش اخلاقی

بر پایه نظریه الگوگرایی اخلاقی، منش نه امری ذاتی و تغییرناپذیر، بلکه فرایندی تدریجی و تاریخی است که در بستر مواجهه، مشاهده، تأمل، سرمشق‌گرفتن و تکرار شکل می‌گیرد (زگزبسکی، ۲۰۱۷، ۵۸-۵۵). رسانه تلویزیون، به‌ویژه در قالب سریال‌های داستان‌محور، از ظرفیت بالایی برای فراهم کردن چنین بسترهایی برخوردار است؛ چرا که به سبب امتداد زمانی روایت و پیچیدگی ساختارهای شخصیت‌پردازی، امکان پرداخت تدریجی سیر تکوین اخلاقی شخصیت‌ها را فراهم می‌کنند (میتل، ۲۰۱۵). این نوع روایت‌ها از طریق بازنمایی کشمکش‌های اخلاقی، دعوت به هم‌ذات‌پنداری، و برانگیختن تأمل اخلاقی می‌توانند به پرورش منش مخاطب یاری رسانند، بی آن که مستقیماً به آموزش گزاره‌ای اخلاق بپردازند.

پلانتینگا تأکید می‌کند که چنین روایت‌هایی با برانگیختن واکنش‌هایی چون تحسین یا انزجار نسبت به کردار شخصیت‌ها سازوکارهای قضاوت اخلاقی را در مخاطب فعال

می‌کنند. او همچنین به مفهوم «زندگی تأملی پس از تماشا» اشاره می‌کند؛ یعنی این که مخاطب پس از پایان روایت، با تأمل بر آن چه دیده، به فهم عمیق‌تری از موقعیت‌های اخلاقی دست می‌یابد (پلنتینگا، ۲۰۲۱). تجربه‌هایی از این دست نه فقط به درک اخلاقی مخاطب ژرفا می‌بخشد، بلکه می‌توانند به تثبیت تدریجی منش اخلاقی نیز بینجامند (پلنتینگا، ۲۰۲۳).

از این رو، در صورتی که سریال‌های تلویزیونی با صداقت اخلاقی ساخته شوند و از سطوح صرفاً سرگرم‌کننده عبور کنند، می‌توانند بسترهایی نیرومند برای پرورش منش اخلاقی مخاطبان فراهم سازند. به عبارت دیگر، این سریال‌ها نه تنها بازنمای اندیشه‌ها و احساسات اخلاقی‌اند، بلکه به نقاط مرجع مشترکی برای تأمل جمعی در باب فضایل و رذایل اخلاقی بدل می‌شوند (لوژی‌ه، ۲۰۲۲).

۴. روش‌شناسی

این پژوهش در قلمرو فلسفه اخلاق کاربردی و فلسفه رسانه، با تمرکز بر نسبت میان نظریه الگوگرایی اخلاقی لیندا زگربسکی و ظرفیت‌های تربیتی سریال‌های تلویزیونی ایرانی، به انجام می‌رسد. بنابراین، از سویی بر مبنای تحلیل مفهومی و تفسیر فلسفی، و از سوی دیگر بر مبنای تحلیل روایت‌شناختی، سامان یافته است. هدف آن است که با خوانش انتقادی متون روایی در قالب سریال‌های تلویزیونی قابلیت‌های آن‌ها برای تحقق یا تجسم عملی نظریه اخلاقی مورد نظر واکاوی شود.

در وهله نخست، چارچوب نظری پژوهش بر مبنای آثار اصلی لیندا زگربسکی تدوین خواهد شد و مفاهیم کلیدی‌ای چون «تحسین اخلاقی»، «شناخت مبتنی بر مواجهه»، و «فرایند الگوشدن» به مثابه مؤلفه‌های تحلیلی مورد استفاده قرار خواهند گرفت. به جای کاربرد روش تجربی یا آماری، تحلیل مفهومی در این پژوهش به مثابه ابزار اصلی ارزیابی نظریه در بسترهای فرهنگی و رسانه‌ای عمل می‌کند.

در گام دوم، پنج سریال تلویزیونی ایرانی که از نظر فرهنگی، روایی، و شخصیت‌پردازی واجد تنوع معناداری‌اند، در حافظه جمعی مخاطب ایرانی تثبیت شده‌اند، و واجد ملاک‌هایی چون برجستگی شخصیت‌محور، روایت‌پردازی تدریجی، و پیچیدگی در موقعیت‌های اخلاقی‌اند مورد تحلیل قرار می‌گیرند. تحلیل محتوای این سریال‌ها نه از منظر فرمالیستی یا زیبایی‌شناسانه صرف، بلکه با هدف شناسایی سازوکارهایی انجام خواهد شد که مخاطب را در معرض مواجهه اخلاقی قرار می‌دهند. به بیان دقیق‌تر، پژوهش حاضر به دنبال کشف آن است که چگونه ساختارهای روایت، کنش‌های اخلاقی شخصیت‌ها، و مواجهه‌های احساسی با موقعیت‌های اخلاقی می‌توانند تحسین اخلاقی و شناخت فضیلت‌مدارانه را در مخاطب برانگیزند.

در نهایت، می‌توان گفت که روش‌شناسی این مقاله مبتنی بر تعامل سه‌جانبه میان فلسفه اخلاق تحلیلی، مطالعات رسانه‌ای روایی، و تفسیر بینامتنی است، با این هدف که پلی فلسفی میان نظریه‌ای معاصر در حوزه اخلاق و تجربه زیسته مخاطب از طریق تلویزیون برقرار شود.

۵. یافته‌ها؛ الگوگرایی اخلاقی در سریال‌های تلویزیونی

چنان که گذشت، در الگوگرایی اخلاقی لیندا زگزیسکی، فهم اخلاقی نه از طریق استنتاج منطقی یا قواعد کلی بلکه از طریق مواجهه احساسی و شناختی با اشخاص حاصل می‌شود که فضیلت اخلاقی را به نحوی در کردار و سیر زندگی‌شان مجسم کرده‌اند. این مواجهه، به‌ویژه زمانی که در قالب روایت و داستان رخ دهد، توانایی منحصربه‌فردی در فعال‌سازی تخیل اخلاقی مخاطب و هدایت او به سوی درونی‌سازی فضیلت دارد (زگزیسکی، ۲۰۱۷، ۴۱-۴۶). رسانه تلویزیون، به‌واسطه ظرفیت‌های روایی بلندمدت، تکرار موقعیت‌های اخلاقی، و بازنمایی تدریجی تحولات شخصیتی، بستری مؤثر برای این نوع از مواجهه فراهم می‌آورد، در این بخش، پنج سریال از تولیدات شاخص تلویزیون ایران در دهه‌های گذشته - که از حیث شخصیت‌پردازی

اخلاقی و امکان درگیری مخاطب با ارزش‌های اخلاقی برجسته‌اند - مورد تحلیل قرار می‌گیرند. در انتخاب این نمونه‌ها، معیارهایی چون محبوبیت عمومی، ماندگاری فرهنگی، غنای اخلاقی شخصیت‌ها، و سبک روایی سازنده لحاظ شده است. در هر مورد، تمرکز اصلی بر نحوه مواجهه مخاطب با فضیلت یا رذیلت، و قابلیت این مواجهه برای کسب معرفت اخلاقی از نوع شهودی و درونی، خواهد بود.

۵-۱. هزارستان: فساد، مقاومت و رشد اخلاقی در شخصیت خاکستری

سریال هزارستان (۱۳۶۷)، اثر برجسته علی حاتمی، یکی از غنی‌ترین نمونه‌های روایی در تاریخ تلویزیون ایران به شمار می‌رود. این مجموعه با بهره‌گیری از زبان نمادین، تصویرسازی استعاری، و شخصیت‌پردازی‌های چندلایه تماشاگر را به دل‌درگیری‌های سیاسی، اجتماعی، و اخلاقی ایران در نیمه نخست قرن بیستم می‌برد. اگرچه شخصیت‌ها در این سریال غالباً تلفیقی (واقعی و خیالی) و نمادین‌اند، و مستقیماً با چهره‌های تاریخی مطابقت ندارند، به واسطه بازنمایی شخصیت‌هایی چون شعبان استخوانی، مفتش شش‌انگشتی، بلبل خان، رئیس فرهنگ، و به‌ویژه رضا تفنگچی، فضایی فراهم می‌شود که در آن مفاهیمی چون فضیلت، فساد، صداقت، دورویی، و ایستادگی اخلاقی مجسم می‌شوند.

از سویی، این سریال زمینه‌ای کم‌نظیر برای القای تجربه اخلاقی به مخاطب فراهم می‌کند، به‌ویژه از طریق سیر تحولی شخصیت رضا تفنگچی (با بازی عزت‌الله انتظامی) که در طول روایت از فردی منفعل، مجروح، و خاموش به انسانی متعهد، شجاع، و اخلاقاً بیدار تبدیل می‌شود. این فرایند تدریجی نه تنها نمایشی از انتخاب‌های اخلاقی در بستر موقعیت‌های پیچیده است، بلکه فرصتی فراهم می‌آورد تا مخاطب از خلال مواجهه با این شخصیت در تجربه‌ای احساسی-ادراکی معنای وفاداری، مقاومت، و شرافت را درونی‌سازی کند.

این سریال از طریق خلق موقعیت‌هایی که در آن رضا تفنگچی باید میان سکوت و افشاگری، خیانت و صداقت، بی‌تفاوتی و مسئولیت تصمیم بگیرد، به‌طور مکرر

مخاطب را در معرض چنین تجربه‌های اخلاقی‌ای قرار می‌دهد. اوج این روند در تصمیم نهایی او برای افشای حقیقت و مقابله با نظام فاسد رخ می‌دهد؛ تصمیمی که نه از آموزش رسمی یا پند مستقیم، بلکه از تحول درونی شخصیت ناشی شده است. در این جا مخاطب نه تنها «داستان»ی درباره فضیلت می‌بیند، بلکه به شکلی مشارکتی وارد تجربه‌ای روایی می‌شود که از طریق آن تخیل اخلاقی‌اش فعال می‌گردد (کریزن، ۲۰۱۱). این برانگیختگی تخیل اخلاقی، چنان‌که زگربسکی نیز تصریح می‌کند، برای توانایی قراردادن خویش در موقعیت الگوها و درک زیسته فضیلت‌ها ضروری است (زگربسکی، ۲۰۱۷، ۱۰۲-۱۰۰).

در مقابل شخصیت در حال تحول رضا تفنگچی، ضدالگوهای قرار دارند که تجسم فساد ساختاریافته و نهادینه‌اند. مفتش شش‌انگشتی یا رئیس فرهنگ، نه فقط بی‌اخلاق‌اند بلکه، با تحریف زبان اخلاق و ابزارسازی از آن، کنش‌های ضد اخلاقی خود را به مثابه نظم و سامان و صلاح عمومی جا می‌زنند. زگربسکی در نظریه خود تأکید می‌کند که درک فضیلت گاه در مواجهه با ضد فضیلت‌ها ممکن‌تر می‌شود و عمق پیدا می‌کند؛ زیرا طبیعتاً دیدن نابودی اخلاق در چهره دیگری، افزون بر این که میل به اخلاقی بودن را در ما تقویت می‌کند، معرفت به وزن و اهمیت فضائل اخلاقی را نیز در ما تسهیل می‌کند (زگربسکی، ۲۰۱۷، ۶۸).

از منظر ساختار روایی نیز هزارستان با روایت چندلایه، تعلیق‌های اخلاقی، و تداوم تدریجی تحول شخصیت‌ها، الگوی کاملی از «اخلاق روایت‌های سریالی» را ارائه می‌دهد. این نوع روایت، چنان‌که در مطالعاتی درباره اخلاق سریال‌ها تأکید شده، امکان تعمق در مفاهیم اخلاقی را در بستر زمانی بلندمدت‌تر و در موقعیت‌های پیچیده‌تر فراهم می‌آورد (آشول و گرنیون، ۲۰۲۰). در این قالب، مخاطب با ابهام‌های اخلاقی، تعارض‌های ارزشی، و تصمیم‌گیری‌های دشوار مواجه می‌شود، نه در مقام مشاهده‌گر منفعل بلکه در جایگاه کسی که باید از دل این ابهام‌ها داوری اخلاقی خود را شکل دهد.

افزون بر این‌ها سبک منحصر به فرد علی حاتمی - با زبان شاعرانه، فضای بصری نمادین، و بهره‌گیری از فرم تئاتری در اجرا - هم عاملی است که این تجربه اخلاقی را ژرف‌تر می‌سازد. در این سبک، روایت از سطح بازنمایی صرف به سطح تفسیری و تأمل برانگیز برکشیده می‌شود؛ سطحی که در آن، تماشای سریال خود به مشارکت اخلاقی بدل می‌شود.

بنا بر آن چه گذشت، هزارستان به عنوان یک تجربه روایی منسجم نه فقط مجالی برای بازنمایی فضیلت‌ها بلکه عرصه‌ای برای درک، تجربه، و درونی‌سازی آن‌ها فراهم می‌آورد. مخاطب، با طی کردن مسیر اخلاقی شخصیت‌ها و مواجهه با فضای اخلاقی - سیاسی داستان، به معرفتی دست می‌یابد که نه از جنس آگاهی نظری بلکه از سنخ مواجهه احساسی - ادراکی است؛ یعنی همان معرفتی که در قلب نظریه الگوگرایی اخلاقی جای دارد.

باید گفت که هزارستان، با رویکردی تاریخی و چندلایه، موقعیت‌های اخلاقی را در دل بحران‌های سیاسی و اجتماعی بازنمایی می‌کند. این سریال نشان می‌دهد که پیچیدگی و چندمعنایی روایت تحسین اخلاقی را نه به شکل ساده بلکه در قالبی چالش برانگیز و تفسیری برمی‌انگیزد. چنین الگویی با فرضیه H1 هماهنگ است و اهمیت روایت‌های بلند و پیچیده را در ایجاد ظرفیت‌های اخلاقی آشکار می‌سازد.

۲-۵. روزی روزگاری: از خشونت تا توبه، و الگوی فروتنانه فضیلت

سریال روزی روزگاری (۱۳۷۰)، ساخته ام‌الله احمدجو، از نمونه‌های برجسته بازنمایی اخلاق در بستر سنت و اسطوره در تلویزیون ایران است. این سریال، با بهره‌گیری از روایت عامیانه، زبان بومی، و ریتم کند و تأمل برانگیز، فضایی فراهم می‌آورد برای مواجهه تدریجی مخاطب با تحولات اخلاقی شخصیت‌ها. در کانون این روایت، شخصیت مرادیگ (با بازی زنده‌یاد خسرو شکیبایی) قرار دارد که مسیر دگرگونی‌اش از یک راهزن متکبر به انسانی فروتن و فضیلت‌مند امکان تحلیل دقیق در چارچوب نظریه الگوگرایی اخلاقی لیندا زگبسکی را فراهم می‌سازد.

مرادبیگ، در آغاز داستان، تجسم خشونت، غرور، و خودکامگی است، اما در مواجهه با محبت، صداقت، و فروتنی شخصیت‌هایی چون بی‌بی، اسد، و ناصر آرام آرام به درون‌نگری، تحول، و سرانجام رستخیز اخلاقی می‌رسد. این سیر دگرگونی نمونه‌ای عینی از «فرایند الگوشدن» است: افرادی که در آغاز الگو نیستند، بلکه با طی مسیرهای صادقانه و پیررنج شایسته تحسین اخلاقی شده و الهام‌بخش دیگران می‌شوند (زگزبسکی، ۲۰۱۷، ۵۱-۵۳، ۸۰-۸۱). به این معنا، مرادبیگ نه فقط الگوی اخلاقی، بلکه تجسمی از «امکان اخلاقی شدن» برای انسان‌هایی است که هنوز در آغاز راه قرار دارند. سریال روزی روزگاری از این وجه به‌ویژه اثری تأثیرگذار است.

مرادبیگ از خلال برخورد با اعمال اخلاقی دیگران — بخشش کسانی که به آنان آسیب رسانده، صداقت و ایثار اسد و ناصر، یا فروتنی بی‌بی — به معرفتی درونی از فضیلت دست می‌یابد که نه قابل تقلیل به جملات آموزنده است، نه بدون تجربه کردن قابل انتقال به دیگری است. این همان سازوکاری است که قدرت اخلاقی روایت‌ها را رقم می‌زند؛ یعنی مواجهه‌ای غیرمستقیم با الگوهای اخلاقی در دل روایت‌های تلویزیونی در ظرف زمانی طولانی که می‌تواند به تغییرات عمیق شناختی و احساسی منجر شود. مخاطبان، از طریق هم‌ذات‌پنداری با شخصیت‌هایی مانند مراد، با آن‌ها زیست می‌کنند و نرم‌نرمک به درکی عاطفی و وجودی از ارزش‌های اخلاقی می‌رسند. این هم‌ذات‌پنداری، به‌ویژه زمانی که شخصیت مسیری تدریجی و طولانی و باورپذیر از خطا تا تحول را طی می‌کند، می‌تواند، بیش از هر سخنرانی یا آموزش مستقیم، منشأ تغییرات اخلاقی باشد.

از سوی دیگر، ساختار سریالی روزی روزگاری با ریتم کند و تکرارشونده‌اش به مخاطب امکان می‌دهد تا وارد جهان اخلاقی شخصیت‌ها شود و آن‌ها را در موقعیت‌های گوناگون تجربه کند. این ویژگی روایی، با ایجاد زمان کافی برای تأمل و درگیری عاطفی، زمینه تحریک تخیل اخلاقی مخاطب را فراهم می‌سازد (کری‌نن، ۲۰۱۱).

در نهایت، این سریال نه فقط با الگوسازی از یک قهرمان اخلاقی شده، بلکه با شیوه‌ای که روایتش را پیش می‌برد، تبدیل به بستری برای تربیت اخلاقی غیرمستقیم

می‌شود. مخاطب، در حین همراهی با سیر رستاخیز، رنج، و بازسازی شخصیت مراد، به شکلی مواجهه‌ای تجربه‌ای اخلاقی را زیست می‌کند که نقطه آغاز تحسین و الگوبرداری اخلاقی است. در این جا، قوس روایی بلندمدت و زبان بومی-محلی، الگوسازی اخلاقی را در بستر حافظه جمعی ایرانی تقویت می‌کند. این یافته با فرضیه H2 همخوان است و نشان می‌دهد که شدت بومی‌سازی فرهنگی میزان تأثیر روایت بر درونی‌سازی فضیلت را افزایش می‌دهد.

۳-۵. قصه‌های مجید: سادگی اخلاقی و فضیلت درونی شده

مجموعه تلویزیونی قصه‌های مجید (۱۳۷۱)، ساخته کیومرث پوراحمد، بر اساس داستان‌هایی از هوشنگ مرادی کرمانی، نمونه‌ای متمایز از تلویزیون ایران در بازنمایی تجربه زیسته یک نوجوان در بستر زندگی روزمره است. این مجموعه با تمرکز بر زندگی نوجوانی یتیم به نام مجید، که با مادر بزرگ خود، بی‌بی، در اصفهان زندگی می‌کند ظرفیتی کم‌نظیر برای فهم اخلاقی و پرورش قوای اخلاقی از طریق روایت، به‌ویژه از منظر الگوگرایی اخلاقی زگربسکی، فراهم می‌آورد. روایت‌های اپیزودیک مجموعه مخاطب را با دو گونه شخصیت مواجه می‌سازند: نخست، شخصیت مجید که در حال رشد اخلاقی است و از خلال موقعیت‌های روزمره به آرامی در مسیر فهم فضائل و ردائیل حرکت می‌کند؛ دوم، شخصیت بی‌بی که نمونه‌ای از کنشگر اخلاقی بالغ و الهام‌بخش است. این دوگانگی به مخاطب این امکان را می‌دهد که، بسته به موقعیت شناختی و عاطفی‌اش، با یکی یا هر دو شخصیت هم‌ذات‌پنداری و همانندسازی کند؛ نکته‌ای که زگربسکی بر آن تأکید دارد، چرا که توان تأثیرگذاری الگوهای اخلاقی به واسطه میزان هم‌ذات‌پنداری و همانندسازی عاطفی مخاطب با آن‌ها است (زگربسکی، ۲۰۱۵، ۲۳۹-۲۲۹).

برای نمونه، در قسمت «امتحان»، مجید از روی اضطراب و ناتوانی دست به تقلب می‌زند. پس از این کنش، نه موعظه‌ای رخ می‌دهد و نه تنبیهی رسمی. بلکه مجید با نوعی حالت درونی «طردشدگی از خود» مواجه می‌شود؛ حالتی که می‌توان آن را، به تعبیر زگربسکی، تجربه مستقیم «حال خطاکاربودن» دانست. در این حالت، معرفت

اخلاقی نه برآمده از آموزه‌ای بیرونی، بلکه زاده مواجهه درونی با خود است. یعنی زمانی که فرد احساس می‌کند که چیزی از درون او را در مورد کنشش بازخواست می‌کند (زگزبسکی، ۲۰۰۴، ۱۵۴). چنین لحظاتی از منظر نوتل کرول نیز واجد اهمیت‌اند، زیرا بنا به تحلیل او، روایت‌های اخلاقی تأثیرگذار زمانی پدید می‌آیند که مخاطب از طریق برانگیختگی عاطفی به بازاندیشی اخلاقی سوق داده شود، نه از طریق تعلیم مستقیم (کرول، ۱۹۹۸، ۱۸۲-۱۸۴).

در اپیزود دیگری به نام «نان و دندان»، زمانی که مجید از درد دندان در رنج است، بی‌بی بدون هیچ نصیحت یا هشدار، صرفاً با مهربانی و آرامش، برای او غذا آماده می‌کند و کنارش می‌نشیند و ناز و نوازشش می‌کند. این کنش، با آن که ساده و فاقد جلوه‌گری‌های قهرمانانه مرسوم در روایت‌های داستانی است، به سبب کیفیت عاطفی‌اش واجد زیبایی اخلاقی می‌شود. آن گونه که زگزبسکی اشاره می‌کند، یکی از ویژگی‌های الگوهای اخلاقی در روایت این است که زیبایی اخلاقی رفتار آن‌ها مخاطب را به تحسین و در نتیجه به شوق سرمشق‌گرفتن از آن شخصیت و تشبّه به او سوق می‌دهد - یعنی همان چیزی که بر طبق نظریه او می‌توان «تشبّه مبتنی بر تحسین»^۱ نامید (زگزبسکی، ۲۰۱۵، ۱۵۰-۱۲۹).

نکته روایی مهم در این جا این است که ساختار اپیزودیک سریال باعث می‌شود که هر قسمت بر یک موقعیت اخلاقی خاص متمرکز باشد - خواه در مدرسه، خواه در خانه و خواه در کوچه و بازار - و این موقعیت‌ها اغلب فاقد دآوری‌های صریح یا پایان‌های اخلاقی قاطع‌اند. به تعبیر مارتا نوسبام، این نوع روایت‌ها به مخاطب امکان می‌دهند که به جای دریافت آموزه مورد نظر، «درون تجربه اخلاقی پیچیده» زندگی کند و از طریق همراهی با شخصیت داستانی معرفت اخلاقی تدریجی کسب کند (نوسبام^۲، ۱۹۹۰، ۱۵۰-۱۴۸). این مشارکت عاطفی، که هم با شخصیت مجید به عنوان کسی که می‌لغزد و می‌آموزد، و

1. emulation grounded in admiration

2. Nussbaum

هم با شخصیت بی‌بی به عنوان تجسم فضیلت ممکن می‌شود، عملاً تجسم دیدگاه زکزیبکی درباره ظرفیت روایت برای انتقال فضیلت است: نوعی آموزش اخلاقی که نه بر اساس تعلیم اصول، بلکه بر پایه تأثیر زیبایی شناختی کنش‌های فضیلت‌مند و درگیری عاطفی مخاطب با آن‌ها عمل می‌کند (زکزیبکی، ۲۰۱۷، ۴۶-۴۴).

در نهایت، قصه‌های مجید نشان می‌دهد که حتی روایت‌های اپیزودیک و کوتاه نیز می‌توانند ظرفیت‌هایی برای تحسین اخلاقی داشته باشند، به‌ویژه در سطح فضیلت‌های روزمره‌ای چون صداقت، مهربانی، و مسئولیت‌پذیری. اما بر اساس فرضیه H1 این ظرفیت‌ها محدودتر از روایت‌های بلند است، زیرا فرصت کمتری برای تحول شخصیت و مواجهه پیچیده با بحران‌های اخلاقی فراهم می‌شود.

۴-۵. امام علی: عدالت‌طلبی، تردید اخلاقی، و شکوه فضیلت در بستر سیاست

سریال امام علی (۱۳۷۵)، به نویسندگی و کارگردانی داوود میرباقری، یکی از شاخص‌ترین آثار تلویزیونی در تاریخ رسانه‌ای ایران است. این سریال با تمرکز بر دوره خلافت علی بن ابی‌طالب، امام اول شیعیان، به شیوه‌ای دراماتیک، تاریخی، و تا حدی فلسفی، کشمکش‌های سیاسی، اجتماعی و اخلاقی صدر اسلام را بازنمایی می‌کند. شخصیت محوری این روایت، امام علی، نه به عنوان یک قدیس دست‌نیافتنی بلکه همچون تجسمی از منش اخلاقی در موقعیت‌های دشوار، به تصویر کشیده می‌شود.

در نظریه زکزیبکی، الگوی اخلاقی کسی است که تحسین اخلاقی ما را برمی‌انگیزد و از رهگذر این تحسین، تخیل اخلاقی‌مان را فعال کرده و ما را به شناختی از فضیلت رهنمون می‌کند. این شناخت از جنس گزاره‌ای نیست بلکه تجربه‌ای درونی و زیسته است که با مواجهه زنده با منش افراد برانگیخته می‌شود. در سریال میرباقری، این امکان از طریق انتخاب لحظاتی انسانی و بحرانی در زندگی امام علی محقق می‌شود: لحظاتی که در آن‌ها نه قدرت، که فضیلت به نمایش درمی‌آید؛ نه معجزه، که تردید، تصمیم، و فداکاری.

نمونه‌ای کلیدی از چنین موقعیتی تصمیم امام به پذیرش حکمیت پس از جنگ صفین است. او با آگاهی از عواقب سیاسی سنگین این تصمیم، به سبب مسئولیت

اجتماعی و برای پیشگیری از گسست اجتماعی، تن به انتخابی می‌دهد که از منظر اخلاقی دشوار اما متعهدانه است. این موقعیت به‌خوبی با آن چه می‌توان «تحسین در دل بحران اخلاقی» نامید، هم‌راستا است: الگوبودن به معنای کمال نیست، بلکه به معنای زیست فضیلت در دل خطا، تردید، و فشار است (زگزبسکی، ۲۰۱۷، ۱۶، ۶۶).

در نسبت اخلاق و روایت، چنین موقعیت‌هایی زمینه‌ای فراهم می‌کنند که در آن «ادراک اخلاقی» مخاطب نه صرفاً به واسطه استدلال، بلکه از طریق درگیری عاطفی با تصمیمات اخلاقی پیچیده شکل می‌گیرد روایت‌های دراماتیک قادرند احساسات اخلاقی مخاطب را درگیر کنند و زمینه‌ای برای رشد قضاوت اخلاقی فراهم آورند (کرول، ۱۹۹۶، ب، ۱۸۲؛ ۲۰۰۲، ۹۶). افزون بر این، ساختار چندلایه و تدریجی این سریال - با تکیه بر تعلیق اخلاقی، رشد شخصیت‌ها، و تنش‌های درونی مداوم - مصداقی برای آن چیزی است که ظرفیت تربیتی ساختارهای سریالی در پرورش تخیل اخلاقی خواننده می‌شود. این ساختارها با ایجاد مواجهه‌های مکرر و تدریجی، امکان درونی‌سازی فضیلت‌ها را فراهم می‌کنند، نه از طریق موعظه بلکه از طریق پیوند احساسی و داستانی با کنشگران اخلاقی.

نقش شخصیت‌های مکمل نیز در این فرایند کلیدی است: مالک اشتر، محمد بن ابی‌بکر، عمار یاسر، و حتی معاویه و عمرو عاص، نه کاریکاتورهای سیاه و سفید بلکه حاملان و جوهی از پیچیدگی‌های اخلاقی‌اند. تعامل این شخصیت‌ها با امام علی، به‌ویژه در بزنگاه‌های سیاسی و وجدانی، زمینه‌ای فراهم می‌کند که مخاطب منش اخلاقی امام را از خلال روابط بیناذهنی، و نه صرفاً از طریق خطابه و سخن، تجربه کند. این همان چیزی است که می‌توان، با الهام از زگزبسکی، آن را «انگیزش اخلاقی شخصیت‌بنیاد» خواند: انگیزش اخلاقی نه از طریق اصول انتزاعی، بلکه با الهام از شخصیت‌هایی که می‌خواهیم مانند آن‌ها باشیم (زگزبسکی، ۲۰۱۷، ۳۵-۳۴). طرفه این که این رویکرد به لحاظ نظریه‌های روایت تلویزیونی نیز تأیید می‌شوند (کری‌نن، ۲۰۱۱).

در نهایت، شخصیت‌های رسانه‌ای می‌توانند ابزار میانجی برای درک اخلاقی باشند، چرا که از طریق همدلی، تخیل اخلاقی مخاطب را فعال کرده و زمینه‌الگوبرداری

اخلاقی را فراهم می‌کنند. حضور صحنه‌هایی همچون شب‌گردی امام برای یتیمان، یا اشک‌هایش در محراب، لحظاتی هستند که شخصیت را از قلمرو اسطوره بیرون آورده و به ساحت زندگی ملموس انسانی نزدیک می‌کنند - همان‌طور که زکزیسکی اشاره می‌کند، الگوها نه افراد مافوق انسانی و اسطوره‌ای، بلکه کسانی‌اند که در دل موقعیت‌های انسانی شایسته‌ی تحسین اخلاقی‌اند (زکزیسکی، ۲۰۱۷، ۷۴-۷۰). و این امر کمابیش در سریال امام علی محقق شده است.

بنا بر آن چه گذشت، به نظر می‌رسد که سریال امام علی، با بهره‌گیری از روایت زندگی‌نامه‌ای-تاریخی، یکی از کامل‌ترین نمونه‌های پیوند میان روایت، تحسین اخلاقی، و درونی‌سازی فضیلت است. جایگاه ویژه‌ی شخصیت محوری در حافظه فرهنگی و دینی، این سریال را به الگویی برجسته برای نشان‌دادن نقش عناصر بومی‌سازی در ظرفیت‌های اخلاقی روایت تبدیل می‌کند.

۵-۵. روزگار قریب: فروتنی، مسئولیت‌پذیری، و شکوفایی فضیلت در عرصه خدمت به انسان‌ها
سریال روزگار قریب (۱۳۸۶)، ساخته کیانوش عیاری، روایتی بلند از زندگی دکتر محمد قریب، پدر طب کودکان ایران، است که نمونه برجسته دیگری از بازنمایی شخصیت‌های فضیلت‌مند در رسانه تصویری به شمار می‌رود. این مجموعه در قالب زندگی‌نامه‌ای داستانی نه فقط بر سیر زندگی حرفه‌ای دکتر قریب تمرکز دارد، بلکه رفتارهای اخلاقی او در خانواده، جامعه، و عرصه عمومی را نیز به تصویر می‌کشد. از این‌رو، مخاطب با الگویی اخلاقی مواجه می‌شود که در عین انسان‌بودن واجد زیبایی اخلاقی است و تحسین اخلاقی بیننده را برمی‌انگیزد (زکزیسکی، ۲۰۱۷، ۴۶-۴۱). در این سریال، امتداد زمانی روایت و توزیع متوازن وقایع زندگی دکتر قریب مخاطب را در موقعیتی قرار می‌دهد که می‌تواند همدلی اخلاقی، تحسین، و مشارکت تخیلی را تجربه کند. کنش‌های دکتر قریب نه فقط در بزنگاه‌های دراماتیک بلکه در موقعیت‌های به‌ظاهر روزمره (مانند نحوه تعامل با بیماران فقیر، صداقت در گفتار پزشکی، یا فروتنی در برابر بیماران و همکاران) نیز تجلی می‌یابد. این پایداری در اعمال خرد فضیلت‌مندانه همان چیزی است که می‌توان جوهر «الگوهای

اخلاقی قابل درک» در نظریه زگزبسکی خواند (زگزبسکی، ۲۰۱۷، ۶۷-۶۶، ۱۸۱-۱۷۹). سریال‌هایی از این دست که، به جای تمرکز صرف بر تعلیق یا بحران‌های حاد، از ساختار روایی تدریجی و مبتنی بر تحول شخصیتی بهره می‌برند بستر مؤثرتری برای تقویت فضیلت‌ها فراهم می‌آورند. از این جهت، این سریال، با رویکرد رئالیستی و توأم با وفاداری به زندگی واقعی دکتر قریب، مخاطب را در سیر زمانمند رشد اخلاقی او شریک می‌کند، بدون آن که شخصیت را اسطوره‌ای یا غیر قابل دسترس جلوه دهد.

چنان که گذشت، تلویزیون به واسطه امکاناتی که دارد می‌تواند تخیل اخلاقی مخاطب را به گونه‌ای برانگیزد که فرصت درونی‌سازی فضیلت‌ها از طریق مشارکت ذهنی فراهم شود. در روزگار قریب، این مشارکت از طریق ساختار روایی چندلایه و بهره‌گیری از خاطرات و روایت‌های همکاران، دانشجویان، و بیماران دکتر قریب شکل می‌گیرد. چنین چندصدایی‌ای به مخاطب اجازه می‌دهد تا از زوایای گوناگون با ابعاد اخلاقی شخصیت اصلی روبه‌رو شود و در فرآیند «بازشناسی اخلاقی»^۱ شرکت کند (ایدن و گرزد، ۲۰۲۳). افزون بر این، نحوه مواجهه تدریجی با کنش‌های اخلاقی شخصیت‌ها، نقش مهمی در درونی‌سازی آن کنش‌ها ایفا می‌کند. روزگار قریب با گسترش تدریجی روایت زندگی دکتر قریب، شرایطی را فراهم می‌آورد که مخاطب نه فقط شاهد اعمال اخلاقی باشد، بلکه به واسطه تحسین مکرر (زگزبسکی، ۲۰۱۷، ۶۰-۵۹) و پی‌درپی به معرفتی اخلاقی از خویشتن نیز دست یابد. نکته مهم دیگر در الگوپردازی اخلاقی این سریال همزمانی بازنمایی داستانی و ارجاع به شخصیت واقعی است. از آن جایی که دکتر قریب چهره‌ای تاریخی و معتبر در حافظه جمعی ایرانیان است، بازنمایی او در سریال دو کارکرد هم‌زمان دارد: تثبیت الگویی درونی برای مخاطب، و ایجاد پیوند میان فضیلت اخلاقی و واقعیت زیسته.

در مجموع، می‌توان روزگار قریب را الگویی بی‌بدیل برای نظریه زگزبسکی دانست، الگویی که از طریق تخیل اخلاقی، تحسین زیبایی کنش‌های اخلاقی، و مواجهه پیوسته

با فضیلت امکان شکلی از معرفت اخلاقی را فراهم می‌سازد که نه از جنس آموزش مستقیم بلکه از نوع شهود و ادراک زیسته است — یعنی همان نوع معرفتی که زگزبسکی آن را بنیاد اخلاق می‌داند.

۵-۶. تحلیل مقایسه‌ای سریال‌ها

مقایسه پنج سریال نشان می‌دهد که گونه روایی (اپیزودیک، تاریخی، زندگی‌نامه‌ای) و شدت بومی‌سازی فرهنگی نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری ظرفیت‌های اخلاقی دارند. سریال‌های دارای ساختار بلند و پیوند قوی‌تر با حافظه جمعی (هزارستان، روزی روزگاری، امام علی، روزگار قریب) بیش از روایت‌های اپیزودیک (قصه‌های مجید) فرصت‌های تحسین اخلاقی فراهم می‌آورند. از سوی دیگر، تفاوت میان «روایت‌های اسطوره‌ای/تاریخی» و «روایت‌های زندگی‌نامه‌ای» نشان می‌دهد که راه‌های درونی‌سازی فضیلت متفاوت است: روایت‌های تاریخی بیشتر بر تحسین شکوه اخلاقی و الگوهای کلان تأکید دارند، در حالی که روایت‌های زندگی‌نامه‌ای، مانند روزگار قریب، بر زیست روزمره فضیلت و امکان الگوبرداری عملی تمرکز دارند.

در مجموع، یافته‌ها فرضیه‌های مفهومی مقاله را تأیید می‌کنند: (H1) سریال‌های بلندمدت نسبت به اپیزودیک فرصت بیشتری برای تحسین اخلاقی می‌آفرینند؛ (H2) هرچه بومی‌سازی فرهنگی پررنگ‌تر باشد، احتمال درونی‌سازی فضیلت نیز افزایش می‌یابد.

سریال	ظرفیت اخلاقی	شدت بومی‌سازی	قوس شخصیت	فضیلت‌های محوری	گونه روایی
قصه‌های مجید	الگوهای ساده روزمره	متوسط	کوتاه	صداقت، مهربانی	اپیزودیک/ روزمره
روزی روزگاری	تحسین اخلاقی با ریشه در حافظه جمعی	قوی	بلند	فروتنی، توبه	تاریخی/بومی
امام علی	الگوسازی مذهبی- فرهنگی	بسیار قوی	بلند و چندلایه	عدالت، شجاعت	زندگی‌نامه‌ای/ تاریخی
هزارستان	تحسین اخلاقی در دل بحران سیاسی	قوی	بلند و پیچیده	وفاداری، مسئولیت	تاریخی/ چندلایه
روزگار قریب	درونی‌سازی فضیلت در زیست عادی	قوی	بلند	فروتنی، صداقت علمی	زندگی‌نامه‌ای/ واقعی

۶. بحث و نتیجه‌گیری

در این مقاله تلاش شد تا ظرفیت‌های خاص سریال‌های تلویزیونی ایرانی برای تحقق «الگوگرایی اخلاقی» لیندا زگربسکی (۲۰۱۷) به شیوه‌ای نظام‌مند تحلیل شود. یافته‌ها نشان می‌دهند که ساختارهای روایی چندقسمتی و شخصیت‌محور، همراه با بهره‌گیری آگاهانه از عناصر فرهنگی بومی، امکان «مواجهه اخلاقی زیسته» را فراهم می‌کنند. در ادامه، نتایج تحلیل موردی با رویکرد فلسفی-تحلیلی در پیوند با چارچوب نظری مقاله به نقد و بازاندیشی گذاشته و سپس جمع‌بندی نهایی ارائه خواهد شد:

۶-۱. مطابقت یافته‌ها با الگوگرایی اخلاقی زگربسکی

نظریه زگربسکی، با تأکید بر «تحسین اخلاقی» به مثابه نقطه آغاز معرفت اخلاقی، بر نیاز به مواجهه مستقیم با «الگوهای فضیلت‌مند» صحنه می‌گذارد؛ و در این زمینه، یافته‌های مطالعه نشان می‌دهند که سریال‌هایی مانند قصه‌های مجید و هزارستان، با تصویرسازی شخصیت‌هایی همچون بی‌بی و رضا تفنگچی، به مخاطب این امکان را می‌دهند که ابتدا تجربه‌ای از تحسین اخلاقی نسبت به الگوهای مورد نظر در قصه را احساس کند و سپس با فرآیند «تشبه مبتنی بر تحسین» وارد مرحله درونی‌سازی فضیلت‌ها شود. همچنین، موردکاوی سریال روزگار قریب نشان داد که بازنمایی پیوسته کنش‌های فروتنانه و ایثارگرانه دکتر قریب، زمینه شکل‌گیری «معرفت از راه مواجهه» را برای مخاطب فراهم می‌کند و او را وارد فرایند بازاندیشی در ارزش‌هایی چون «شرافت عملی» و «صداقت علمی» می‌سازد.

۶-۲. درگیری تخیل اخلاقی و نقش ساختارهای روایی سریالی

مطالعات پیشین در فلسفه رسانه و روان‌شناسی اخلاق بر این نکته تأکید کرده‌اند که روایت‌های بلندمدت سریالی، به دلیل «تکرار موقعیت‌های اخلاقی» و «پرداخت تدریجی شخصیت»، زمینه موثری برای پرورش «تخیل اخلاقی» مخاطب‌اند. یافته‌های این مقاله تأیید می‌کنند که در سریال امام علی (ع) ساختار چندلایه تعلیق اخلاقی و تعامل میان امام علی و شخصیت‌های مکمل، مانند مالک اشتر، مخاطب را وادار می‌دارند

تا در هر مرحله روایت انتخاب‌های دشوار اخلاقی را از دریچه همدلی و آگاهی احساسی-شناختی بررسی کند. این تجربه همان «معرفت از راه مواجهه» است که زگزبسکی در نظریه‌اش بر آن تأکید دارد.

۳-۶. اهمیت زمینه‌های فرهنگی و بومی

یکی از شاخصه‌های پژوهش این است که تأثیر «زمینه فرهنگی بومی» بر پذیرش و درونی‌سازی الگوهای اخلاقی را در نظر گرفته است. به عنوان مثال، سریال روزی روزگاری با بهره‌گیری از زبان عامیانه و فضای روستایی مخاطب طبقات سنتی خاص فرهنگ ایرانی را درگیر می‌کند؛ سریال هزارستان با بهره‌گیری از زبان ادبی و فاخر مخاطب تحصیل‌کرده‌تر ایرانی را نیز افزون بر مخاطب عام به خود جلب می‌کند؛ و سایر سریال‌ها نیز به همین ترتیب، بخشی از مخاطبان را وارد بازی می‌کنند و در نتیجه وارد حیطه پژوهش می‌سازند که در بسیاری از پژوهش‌های غربی کمتر دیده می‌شوند. این همگرایی میان روایت بومی و نظریه زگزبسکی این نکته مهم را گوشزد می‌کند که الگوهای اخلاقی باید «قابل درک» باشند و در بافت‌های فرهنگی مختلف به شکل‌های متفاوتی تصویر شوند.

۴-۶. نسبت الگوگرایی اخلاقی با نقدهای مطرح

الف) ساده‌سازی اخلاق: یکی از نقدهایی که معمولاً به نظریه‌های اخلاق فضیلت، از جمله الگوگرایی اخلاقی زگزبسکی، وارد می‌شود این است که ممکن است از پیچیدگی‌های موقعیت‌های واقعی غافل بمانند و مخاطب را به ساده‌سازی اخلاقی تشویق کنند (هرست‌هاوس^۱، ۲۰۱۳). یافته‌های مقاله نشان می‌دهند که سریال‌های تلویزیونی می‌توانند به شکلی پیچیده با ابهام‌های اخلاقی روبه‌رو شوند و الگوها را در متن فشارهای سیاسی، اجتماعی، و روان‌شناختی تصویر کنند. این امر نشان می‌دهد که الگوگرایی اخلاقی، اگر در بستر روایت‌های دقیق و چندبعدی به کار گرفته شود، می‌تواند پاسخ نقدهای ناظر به «ساده‌سازی» را بدهد.

ب) سرخوردگی مخاطب: برخی پژوهشگران گفته‌اند که الگوگرایی اخلاقی ممکن است مخاطب را از رسیدن به آن الگوها نومید و انگیزه اخلاقی‌اش را تضعیف کند (سوانتن^۱، ۲۰۰۳). در این زمینه، داده‌های این مقاله مؤید آن‌اند که تصویر «الگوهای انسانی در حال تحول» (یعنی ناکامل و دست‌خوش چالش)، مانند مرادیگ یا رضا تفنگچی، اتفاقاً نه فقط موجب سرخوردگی مخاطب نمی‌شوند، بلکه فرصتی فراهم می‌آورند تا مخاطب، با هم‌ذات‌پنداری با این شخصیت‌ها، امکان اخلاقی‌شدن را برای خودش در دسترس و قابل حصول بیاید.

۵-۶. پیامدهای تربیتی و فرهنگی

یافته‌ها نشان می‌دهند که سریال‌های مورد بررسی در کوتاه‌مدت مخاطب را به واکنش‌های اخلاقی‌ای مانند تحسین یا انزجار وا می‌دارند و در بلندمدت می‌توانند نقش «معلم‌ان ضمنی اخلاق»^۲ را ایفا کنند. این پیامد در جوامع معاصر که رسانه جایگاه قابل توجهی در زندگی روزمره دارد اهمیت مضاعفی می‌یابد. در اوضاع و احوال فرهنگی-اجتماعی ایران، چنین آثاری می‌توانند به شکل‌گیری و رشد «حیات اخلاقی مشترک»^۳ کمک کنند؛ زیرا شخصیت‌های بومی و موقعیت‌های واقعی مخاطبان را تشویق می‌کنند تا با معیارهای اخلاقی ملموس‌تر آشنا شوند.

۷. نتیجه‌گیری

بر پایه نظریه زگربسکی، معرفت اخلاقی نه از مسیر استدلال مفهومی، بلکه از طریق مواجهه با الگوهای فضیلت‌مند شکل می‌گیرد. تحلیل‌های این مقاله حاکی از آن‌اند که سریال‌های تلویزیونی، به دلیل ساختار زمانی بلندمدت و شخصیت‌پردازی پیچیده، جایگاهی ویژه و منحصربه‌فرد برای فراهم‌کردن چنین مواجهه‌ای دارند. سریال‌هایی مانند قصه‌های مجید و روزی روزگاری، با روایت‌هایی که از روزمرگی شروع می‌شوند و به

1. Swanton
2. implicit moral educators
3. collective moral life

موقعیت‌های اخلاقی عمیق می‌انجامند، «معرفت اخلاقی مواجهه‌ای» را برای مخاطب ممکن می‌سازند. این رویکرد، برخلاف تئوری‌های تعلیمات صریح اخلاقی، مخاطب را از درونی‌سازی مفاهیم اخلاقی محروم نمی‌کند، بلکه تجربه‌ای زنده و بافت‌محور ارائه می‌دهد. این سریال‌ها، با بهره‌گیری از زمینه‌های فرهنگی و زبانی مشترک میان مخاطبان ایرانی، امکان «درونی‌سازی الگوهای اخلاقی بومی» را فراهم می‌کنند و می‌توانند به تقویت فضای مشترک گفتگوی اخلاقی در جامعه ایران کمک کنند.

شخصیت‌هایی مانند مرادیگ و رضا تفنگچی نشان می‌دهند که هر فرد، حتی اگر در آغاز فاقد فضیلت آشکار باشد، می‌تواند از طریق مواجهه با الگوهای فضیلت‌مند و گذر از ردایل به مرحله «الگو شدن» نائل شود. این نکته تأکیدی است بر نقش تربیتی روایت‌های دراماتیک در ایجاد انگیزه برای «امکان اخلاقی شدن» در همه مخاطبان با هر زمینه، ظرفیت، و وضع و حال انسانی.

پژوهش حاضر در سودای این بوده است که خردک نوری به مسیر تعامل میان فلسفه اخلاق و مطالعات رسانه‌ای بتاباند. با گسترش حضور تلویزیون و رسانه‌های تصویری در زندگی معاصر، بهره‌گیری از نظریه‌های مبتنی بر تجربه و زیست اخلاقی، همچون الگوگرایی زگربسکی، این امکان را فراهم می‌آورد که تحلیل‌های دقیق‌تری از ظرفیت‌های تربیتی و فرهنگی رسانه‌ها داشته باشیم. در جمع‌بندی نهایی می‌توان گفت که یافته‌ها با فرضیه‌های مفهومی مقاله همخوان است: روایت‌های بلند بیش از روایت‌های اپیزودیک فرصت ایجاد تحسین اخلاقی دارند و شدت بومی‌سازی فرهنگی نیز درونی‌سازی فضیلت را تقویت می‌کند. بدین‌سان پرسش‌های اصلی مقاله پاسخ یافته‌اند. افزون بر این، پژوهش حاضر آگاهانه در چارچوبی فلسفی-تحلیلی باقی مانده و سنجش تجربی مخاطبان را به مطالعات آینده واگذار کرده است؛ محدودیتی که می‌تواند زمینه‌ساز پژوهش‌های میان‌رشته‌ای بعدی باشد. امید که پژوهش‌های آتی با تلفیق رویکردهای فلسفی، روان‌شناختی، و جامعه‌شناختی، عمق و دامنه درک ما از «چگونگی ساخت منش اخلاقی» را در بستر روایت‌های رسانه‌ای توسعه دهند.

۸. تعارض منافع

نویسندگان این مقاله بدین وسیله اعلام می‌دارند که هیچ گونه تعارض منافع مالی یا غیرمالی مرتب با موضوع تحقیق و انتشار این مقاله وجود ندارد. این مقاله منحصراً برای این فصلنامه ارسال شده و در هیچ مجله یا نشریه دیگری پذیرش نشده و نخواهد شد. کلیه نویسندگان در انتخاب فصلنامه، ترتیب نام‌آوری و محتوای مقاله به توافق کامل رسیده‌اند و متعهد به گزارش‌دهی شفاف و کامل نتایج حاصل از پژوهش هستند.

منابع

- خانیکي، هادی؛ پناهی، محمدحسین؛ قانع‌راد، محمدمین؛ زردار، زلرین (۱۳۹۳). چارچوب‌بندی بیوتکنولوژی در محتوای نمایشی سیمای ج.ا.ا. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۶(۳)، ۷۷-۱۰۰. doi:10.7508/isih.2014.23.002
- راسل، برتراند (۱۳۷۷). مسائل فلسفه (ترجمه منوچهر بزرگمهر؛ چاپ چهارم). تهران: شرکت سهامی انتشارات خوارزمی. (تاریخ اصل اثر ۱۹۱۲)
- موسی‌پور، نعمت‌الله؛ درتاج، فریبا (۱۳۸۷). ارزشیابی پویانمایی‌های دینی تلویزیون جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۳(۳)، ۸۸-۶۵. doi:10.7508/ijcr.2008.03.007
- Carroll, N. (1996a). Moderate Moralism. *British Journal of Aesthetics*, 36(3), 223-238. doi: 10.1093/bjaesthetics/36.3.223
- Carroll, N. (1996b). *Theorizing the Moving Image*. New York, USA: Cambridge University Press.
- Carroll, N. (1998). *A Philosophy of Mass Art*. New York, USA: Oxford University Press.
- Carroll, N. (2002). The Wheel of Virtue: Art, Literature, and Moral Knowledge. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 60(1), 3-26. doi: 10.1111/1540-6245.00048
- Connolly, O., & Haydar, B. (2001). Narrative Art and Moral Knowledge. *British Journal of Aesthetics*, 41(2), 109-124. doi: 10.1093/bjaesthetics/41.2.109
- Coplan, A. (2011). Understanding Empathy: Its Features and Effects. In A. Coplan & P. Goldie (Eds.), *Empathy: Philosophical and Psychological Perspectives* (pp. 3-18). New York, USA: Oxford University Press.
- Currie, G. (1995). *Image and Mind: Film, Philosophy and Cognitive Science*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Eden, A., & Grizzard, M. (2023). Media Characters and Moral Understanding: Perspectives from Media Psychology. In C. Plantinga (Ed.), *Screen Stories and Moral Understanding: Interdisciplinary Perspectives*. Oxford University Press.
- Gaut, B. (2007). *Art, Emotion and Ethics*. New York, USA: Oxford University Press.
- Hatchuel, S., & Cornillon, C. (2020). The ethics of serial narrative structures. *Series — International Journal of TV Serial Narratives*, 6(1), 23-32. doi: 10.6092/issn.2421-454X/10393
- Hursthouse, R. (2013). Moral status. In H. LaFollette (Ed.), *The International Encyclopedia of Ethics*. Wiley-Blackwell. doi: 10.1002/9781444367072.wbiee076
- Krijnen, T. (2011). Engaging the Moral Imagination by Watching Television: Different Modes of Moral Reflection. *Participations: Journal of Audience & Reception Studies*, 8(2), 52-73.

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۵۶

دوره ۱۷، شماره ۳
تابستان ۱۴۰۴
پیاپی ۶۷

- Laugier, S. (2022). Taking TV Series Seriously: Introduction. *Open Philosophy*, 5(1), 1–6. doi: 10.1515/opphil-2022-0198
- Mittell, J. (2015). *Complex TV: The Poetics of Contemporary Television Storytelling*. New York, NY, USA: New York University Press.
- Newman, M. Z. (2006). From Beats to Arcs: Toward a Poetics of Television Narrative. *The Velvet Light Trap*, 58(1), 16–28. doi: 10.1353/vlt.2006.0033
- Nussbaum, M. C. (1990). *Love's Knowledge: Essays on Philosophy and Literature*. New York, USA: Oxford University Press.
- Plantinga, C. (2009). *Moving Viewers: American Film and the Spectator's Experience*. Berkeley, USA: University of California Press.
- Plantinga, C. (Ed.) (2023). *Screen Stories and Moral Understanding: Interdisciplinary Perspectives*. New York, USA: Oxford University Press.
- Russell, B. (1910). *Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description*. Proceedings of the Aristotelian Society, 11, 108–128.
- Ryle, G. (1945). Knowing How and Knowing That: The Presidential Address. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 46, 1–16.
- Smith, G. M. (2003). *Film Structure and the Emotion System*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Smith, M. (2004). *Engaging Characters: Fiction, Emotion, and the Cinema*. Oxford, UK; New York, USA: Clarendon Press / Oxford University Press.
- Swanton, C. (2003). *Virtue Ethics: A Pluralistic View*. New York, USA: Oxford University Press.
- Zagzebski, L. T. (2003). *Intellectual Virtue: Perspectives from Ethics and Epistemology*. Clarendon Press. doi: 10.1093/acprof:oso/9780199252732.001.0001
- Zagzebski, L. T. (2004). *Divine Motivation Theory*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Zagzebski, L. T. (2015). Admiration and the Admirable. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 89, 205–221. doi: 10.1111/j.1467-8349.2015.00250.x
- Zagzebski, L. T. (2017). *Exemplarist Moral Theory*. New York, USA: Oxford University Press.